

Urszula Ostrowska

Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

Międzypodmiotowa przestrzeń dialogiczna *pomiędzy z perspektywy aksjologicznej*

Uwagi wstępne

Dialog od swego zarania – wyniesiony przed wieloma wiekami niemal do potęgi – współcześnie należy do tych pojęć, którym przypisywana jest kluczowa rola we wszystkich sferach życia. Jako zjawisko społeczne i kulturowe fenomen dialogu wzbudza wielorakie zainteresowanie przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych pozostając niewyczerpalnym źródłem wieloaspektowych inspiracji.

W literaturze przedmiotu, w zależności od przyjętych przez autorów celów i kryteriów przedsięwzięć porządkujących eksplorowany obszar dociekań, wyodrębniane są różne rodzaje, typy i odmiany dialogu, w tym między innymi takie, jak np. dialog edukacyjny, dydaktyczny, społeczny, kulturowy, terapeutyczny, globalny, interdyskursywny, międzypokoleniowy, naukowy i inne.

Wzbogacaniu i doskonaleniu wiedzy na temat dialogu ewidentnie wychodzą naprzeciw konferencje naukowe organizowane przez różne ośrodki akademickie a także ukazujące się publikacje z tego zakresu. Z jednej strony przyczyniają się one do postępu naukowego na ten temat, z drugiej strony owa nowa wiedza – stykając się z nie mającą kresu niewiedzą motywuje zarazem do dalszych penetracji problemowych i do odkrywania nieznanych kwestii, które wcześniej albo w ogóle nie były dostrzegane, albo traktowano je nienależycie na miarę ich znaczenia. Tymczasem, wraz z przystąpieniem do ich eksplorowania okazywały się one wręcz nieodzowne do wypełniania białych plam i niwelowania istniejących luk w zasobach wiedzy naukowej w tym obszarze problemowym.

Dialog jako nieprzenikniony w swym niewyczerpalnym bogactwie obszar badań od kilku lat stanowi przedmiot organizowanych przez

Katedrę Podstaw Pedagogiki Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie ogólnopolskich konferencji naukowych, których tematyka co rok sukcesywnie wzbogacana o nowe aspekty problemowe otwiera możliwości nawiązywania inspirujących dialogicznych kontaktów naukowych oraz rozwijania wiedzy z tego zakresu¹. Cennym pokłosiem owych konferencji jest wzbogacanie zasobu literatury przedmiotu na temat dialogu². Problematyka ostatniej z tego cyklu konferencji, która odbyła się w grudniu 2017 roku – VIII Jubileuszowej Ogólnopolskiej Konferencji Pedagogiki Dialogu – koncentrowała się wokół zagadnienia „dialogu jako wymogu/wyzwania intersubiektywności i transparentności doświadczenia edukacyjnego, społecznego, kulturowego”, motywując inspirująco do wieloaspektowych wystąpień z tego zakresu. Podążanie tropem ekscytująco wyartykułowanych oczekiwań organizatorów konferencji skłoniło autorkę artykułu do rozważenia zagadnienia międzypodmiotowej przestrzeni dialogicznej „pomiędzy” z perspektywy aksjologicznej. Wzmacniające dla owego przedsięwzięcia okazało się towarzyszące mu przekonanie w tym względzie, iż przewodnie dla problematyki konferencyjnej kategorie „intersubiektywność” oraz „transparentność” stanowią *conditio sine qua non* kluczowe uwarunkowania konstruowania międzypodmiotowej przestrzeni dialogicznej.

¹ VIII Jubileuszowa Ogólnopolska Konferencja Pedagogiki dialogu nt. „Dialog jako wymóg/wyzwanie intersubiektywności i transparentności doświadczenia edukacyjnego, społecznego i kulturowego” odbyła się 1 grudnia 2017. Poprzedzały ją konferencje koncentrujące się między innymi wokół następującej problematyki: „Emancypacyjno-krytyczny potencjał dialogu”, 8 grudnia 2016; „Dialog jako droga rozumienia świata, siebie i innych”, 4 grudnia 2014; „Doświadczenia dialogu w edukacji i życiu społecznym – możliwości i ograniczenia”, 6 listopada 2009 roku i inne.

² Zob. D. Jankowska, M. Grzelak-Klus (red.) *Pedagogika dialogu. Dialog jako droga rozumienia i samorozumienia*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Warszawa 2016; D. Jankowska (red.) *Pedagogika dialogu. Wokół pedagogii Janusza Korczaka*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Warszawa 2014. D. Jankowska (red.), *Emancypacyjny potencjał dialogu*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Warszawa 2017; E. Dąbrowa i D. Jankowska (red.), *Pedagogika dialogu. Dialog warunkiem rozwoju osobowego i społecznego*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Warszawa 2007, E. Dąbrowa i D. Jankowska (red.), *Pedagogika dialogu. Dialog w teorii i praktyce edukacyjnej*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Warszawa 2008; D. Jankowska (red.), *Pedagogika dialogu. Nauczyciele dialogu*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Warszawa 2011 i inne z tego cyklu problemowego.

W tekście ustosunkowuję się do kluczowych kategorii ujętych w temacie, z perspektywy aksjologicznej koncentrując uwagę na międzypodmiotowej przestrzeni dialogicznej.

Przestrzeń

Rozpoczynając od odniesienia się do kluczowych kategorii konstruujących temat podjętej problematyki w niniejszych rozważaniach na początek kieruję uwagę na mającą bezkresny wymiar przestrzeń. Otóż przestrzeń nieodłącznie towarzyszy człowiekowi od zarania dziejów, stanowiąc obok czasu podstawowy i oczywisty, najbardziej uniwersalny wymiar ludzkiej egzystencji, jako że poza przestrzenią i czasem człowiek nie może istnieć. Kategoria przestrzeni wszakże trudno poddaje się definicjom oraz badaniom, zwłaszcza w naukach społecznych i humanistycznych, niemniej jednak wypracowano w nauce różne koncepcje rozumienia tego pojęcia. Dla podjętej problematyki kluczowa jest antropogeniczna kategoria przestrzeni społecznej i kulturowej, będąca tworem ludzkim (zob. Ryc. 1.).

Ryc. 1. Koncepcje rozumienia pojęcia przestrzeń

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: B. Jałowiecki, M. S. Szczepański, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2002.

Doświadczając przestrzeni, ludzie postrzegają ją i funkcjonują w niej na różne sposoby podejmują autorskie próby zagospodarowania swego świata życia. Wypełniając przestrzeń różnymi elementami kreują jej treść oraz poszukują w niej dla siebie najbardziej właściwego miejsca, waloryzując przestrzeń z różnych perspektyw w toku dokonywanych procesów wartościowania. W owym humanistycznie zorientowanym wymiarze przestrzeni jako szczególnie ważne wyeksponowane jest należne miejsce dla człowieka, jako istoty nie tylko podlegającej określonym prawidłowościom w środowisku.

Oto bowiem w przestrzeni postrzeganej z perspektywy humanistycznej człowiek jest nie tylko jej częścią, ale – co istotne dla podjętej problematyki międzypodmiotowej przestrzeni dialogicznej – w różnym stopniu i zakresie okazuje się być kreatorem swego świata życia wytwarzającym pewne systemy kulturowe, ekonomiczne i społeczne, nadając im kształt oraz znaczenie i zarazem kształtując samego siebie. W przestrzeni toczy się ludzkie życie i zaświadczana jest jakość człowieczeństwa. Architektonika antropogenicznej przestrzeni społecznie i kulturowo tworzonej nie jest kreowana przypadkowo, lecz stosownie do zapotrzebowania oraz oczekiwań ludzi, warunkuje jakość relacji pomiędzy człowiekiem a przestrzenią oraz z innymi ludźmi, z którymi komunikuje się w różny sposób, w tym podejmuje z nimi dialog.

Dialog

Podobnie jak przestrzeń, dialog od zawsze wielopostaciowo związany jest z człowiekiem i od czasów antycznych, kiedy wyniesiony został niemal do potęgi, do dziś pozostaje **jednym z najważniejszych słów współczesnego świata, urastając niejednokrotnie prawie do słowa magicznego**. Zainicjowana w odległych czasach idea dialogu w toku długich dziejów myśli ludzkiej w jej rozwoju, ewoluując zatacza coraz szersze kręgi i czasem bywa wręcz nadużywana w bezkrytycznym artykułowaniu na wyrost stwierdzeń o życiu wszystkich ludzi współczesnych w epoce, czy w erze dialogu. Niemniej przyznać trzeba, że współczesna wiedza o dialogu oraz zasób doświadczeń w tym zakresie objawiają się wręcz imponująco, **inspirując do dalszych niekończących się przedsięwzięć**. Ewidentnym rezultatem sukcesywnie wzbogacanej w toku dziejów wiedzy z tego zakresu jest wyodrębnienie w zainteresowanych tym fenomenem dyscyplinach naukowych dość bogatego spektrum odmian, typów, rodzajów dialogu, które w postaci graficznej zawarłam na Ryc. 2³.

³ Szerzej rozważano kwestię dialogu w innych kontekstach problemowych, zob. np. U. Ostrowska, *Dialog w pedagogicznym badaniu jakościowym*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2000, s. 18-21 i passim.

Ryc. 2. Odmiany, typy, rodzaje dialogu. Źródło: Opracowanie własne

W owym bogatym, ciągle otwartym spektrum typów, rodzajów, odmian, dialogu, między innymi wyodrębnione zostały kategorie przewodnie dla podjętej w niniejszym tekście problematyki, tj. dialog edukacyjny, społeczny, w kulturze i inne. Każda z tych kategorii w swym nieprzeniknionym bogactwie może stanowić odrębny przedmiot rozważań, mając swoje odniesienie w literaturze przedmiotu⁴.

Tymczasem trzeba zwrócić uwagę, że termin dialog najczęściej tłumaczony bywa w rozcłonkowaniu na *dia* /znaczącego/=przez i *logos*=/oznaczającego/ *słowo*. Niemniej warto w tym miejscu zaznaczyć, że pochodzący od greckiego termin *λέγω* (*lego*, „mówię”) w tłumaczeniu na język polski zwykle bywa sprowadzany wyłącznie do znaczenia treści „słowa”. A tymczasem w etymologii tego terminu /słowa/ zawartych jest więcej znaczeń, a mianowicie, odnoszących się również do: pojęcia, myśli, rozumu, a także do wewnętrznej racjonalności i uporządkowania czegoś: świata, wypowiedzi, argumentu, duszy ludzkiej, myśli. Oto bowiem *logosu* nie tylko służy jako słowa, ale *logos* dotyczy także myśli, sensu, rozumu, rozumienia oraz nawiązywania relacji z nimi, w tym tworzenia wspólnoty, więzi, co jawi się szczególnie istotne z perspektywy podjętej problematyki⁵,

⁴ W innym opracowaniu wskazywano na tego typu możliwości, zob. U. Ostrowska, *Dialog w badaniach pedagogicznych – aspekty aksjologiczne*, w: A. Cudowska (red.), *Oblicza dialogu*, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 2008, s. 83-96.

⁵ *Encyklopedia PWN* odnotowuje następująco znaczenie tego terminu: „logos [gr. *légein* ‘zbierać’], wieloznaczne pojęcie będące synonimem słowa, rozumienia, rozumu, zasady porządkowania, prawa rządzącego rzeczywistością; do filozofii greckiej pojęcie *logos* wprowadził Heraklit z Efezu, u którego wyrażało ono niezmiennosc związków i stosunków zachodzących wśród powszechnej zmienności rzeczy oraz podmiotową zdolność

zważywszy zwłaszcza iż wymiar podmiotowy owych relacji ma znaczenie decydujące w zakresie konstruowania międzypodmiotowej przestrzeni dialogicznej.

Podmiotowość

Kategoria podmiotowości zyskała dużą popularność zwłaszcza w naukach społecznych i humanistycznych. Aczkolwiek bywa ona różnie rozumiana, **to wiadomo iż szczególnie kieruje uwagę na poczucie własnej indywidualnej świadomości osoby posiadającej zdolność do samodzielnego myślenia i działania oraz przyjmującej za swą sprawczość odpowiedzialność.** Ze współczesnych źródeł leksykograficznych wynika, że **najogólniej rzecz ujmując, podmiotowość** stanowi wyraz szacunku dla drugiego człowieka jako niezależnego podmiotu, respektuje wolność i niezależność poglądów, przekonań i postaw; jest zatem miarą człowieczeństwa i zaprzeczeniem traktowania ludzi instrumentalnie⁶.

Słowo „między”/„pomiedzy” użyte zostało w temacie dwukrotnie – raz jako wyraz pochodny, złożony z dwóch wyrazów podstawowych zawierających dwie podstawy słotwórcze, tj. „między” i „podmiotowość”, przybierając postać słowa „międzypodmiotowość” i drugi raz jako wyraz samodzielny „pomiedzy”, tj. pełniący funkcję wypowiedzenia.

W tradycyjnych formułach językowych owe słowa nie posiadają samodzielnego znaczenia⁷. Definiowane są jako przymek łączący się z rzeczownikiem lub ich równoważnikami (w narzędniku tudzież w bierniku) i używane w odniesieniu do sytuacji przestrzennych oraz czasowych a także

poznawczą, wynikającą z uczestnictwa rozumu jednostki w rozumie kosmicznym; koncepcję logosu przejęli stoicy rozwijając tezy o wszechjedności świata i tożsamości praw rządzących makro- i mikrokosmosem; w gnostycyzmie, uznając logos — rozum kosmiczny — za naczelną zasadę istnienia i działania, utożsamiano go z bezosobowym bogiem; w neoplatonizmie pojęcie logos przybrało postać hipostazy boskiego rozumu („słowa”); termin logos pojawia się w prologu Ewangelii Jana w znaczeniu „Syn Boży, który stał się człowiekiem”; w tym samym znaczeniu używano go w rozważaniach teologicznych dotyczących Trójcy Świętej, odnosząc go do drugiej Osoby Boskiej”. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/logos;3933586.html>, dostęp: 01.02.2018.

⁶ Zob. np. L. Dziachowska, *Podmiotowość*, W: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, (red.), K. Chałas A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 781-785.

⁷ Z perspektywy pedagogicznych badań językowych rozważałam kwestię kategorii „pomiedzy” w innym miejscu, zob. U. Ostrowska, *Dialog w pedagogicznym...*, dz. cyt., 133 – 154.

do stosunków, powiązań łączących ludzi, rzeczy i fakty⁸. Niemniej ów przymek „między” uobecnia się znacząco w publikacjach naukowych nie tylko z zakresu nauk społecznych i humanistycznych. Przywołam tu zaledwie kilka przykładów z tego zakresu – np. Stefan Amsterdamski *Między historią a metodą*⁹; Jadwiga Bińczycka, *Między swobodą a przemocą w wychowaniu*¹⁰; Bogusław Śliwerski, *Wychowanie między przemocą a wolnością*¹¹, Ewa Kubiak-Szymborska (red.), *Podmiotowość w wychowaniu. Między ideą a realnością*¹².

Warto przypomnieć w tym miejscu, że nauczyciel dialogu Martin Buber, rozważając problem człowieka, przypisał „pomędzy” miano królewskie i stwierdził, iż objawia się ono „W najgwałtowniejszych momentach sytuacji dialogicznej” [oraz – dop. U.O.] „poza subiektywnością, poza obiektywnością, na wąskiej grani, gdzie spotykają się „ja” i „ty”¹³. Również twórca inkontrologii¹⁴, Andrzej Nowicki nadawał tworzonej przez dialog przestrzeni znaczącą rangę, pisząc na ten temat następująco: „Najważniejsza jest ta przestrzeń, którą może wytworzyć dialog dzięki swoim właściwościom spacjogennym. Chodzi tu o przestrzeń dla współtworzonej aktywności myślowej uczestników dialogu”¹⁵.

Właśnie w filozofii dialogu sposób pojmowania podmiotowości ludzkiej sytuuje się w centrum podejmowanych w tym obszarze zagadnień. W dialogice człowiek postrzegany jest jako byt sam w sobie z jednej strony, z drugiej zarazem jako byt skierowany ku innym¹⁶.

⁸ Zob. Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/miedzy;2483055.html>, dostęp: 01.02.2018.

⁹ S. Amsterdamski, *Między historią a metodą. Spory o racjonalność nauki*, Biblioteka Myśli Współczesnej, Wydawnictwo: Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1989.

¹⁰ J. Bińczycka, *Między swobodą a przemocą w wychowaniu* Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.

¹¹ B. Śliwerski, *Wychowanie między przemocą a wolnością*, w: „Biuletyn Pedagogiczny” Pałacu Młodzieży im. J. Tuwima w Łodzi, 1991 nr 1, s. 6 – 33.

¹² E. Kubiak-Szymborska (red.), *Podmiotowość w wychowaniu. Między ideą a realnością*, Wydawnictwo WERS, Bydgoszcz 1999.

¹³ M. Buber, *Problem człowieka*, tłum. J. Reszke, Aletheia Spacja, Warszawa 1993, s. 130.

¹⁴ Zagadnienie inkontrologii ujęłam szerzej w innym miejscu, zob. U. Ostrowska, *Inkcontrologia pedagogiczna*, w: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003, tom II, s. 324-328.

¹⁵ A. Nowicki, *Spotkania w rzeczach*, PWN, Warszawa 1991, s. 416.

¹⁶ Zob. J. Gara, *Filozofia dialogu i jej implikacje pedagogiczne*, w: „Pedagogia Christiana” 1/25(2010), s. 137.

Dotychczasowe rozważania koncentrujące się wokół trzech kluczowych kategorii zawartych w temacie, konstruujących frazę: „międzypodmiotowa przestrzeń dialogiczna” wytyczają trop prowadzący ku sytuującym się blisko nich dwóch kategorii problemowych, które znacząco warunkują zaistnienie owej przestrzeni, a mianowicie ku intersubiektywności i transparentności.

Intersubiektywność i transparentność

Obie zawarte w powyższym podtytule kategorie należą do zasobu tych podstawowych pojęć którymi posługują się współcześnie nauki humanistyczne i społeczne. Pojęcie intersubiektywności (z łac. *inter* ‘między’, *subiectivus* ‘podmiotowy’) w źródłach leksykalnych jest określane jako: „cecha wiedzy (poznania) polegająca na tym, iż jest ona dostępna więcej niż jednemu podmiotowi poznającemu (twierdzenia będące jej wyrazem mogą być rozumiane przez każdą osobę mającą odpowiednie kwalifikacje) i w tym sensie wykracza poza przeżycia, doznania danej jednostki”¹⁷.

Najbardziej ogólnie rzecz ujmując, intersubiektywność to zdolność do przyjęcia perspektywy innego podmiotu. Natomiast terminowi „transparentny” przypisywane są takie znaczenia, jak przezroczysty, łatwy do rozpoznania lub przewidzenia, jawny w działaniu¹⁸. Na użytek podjętych rozważań, zarówno intersubiektywność, jak i transparentność można postrzegać jako solidne filary, które warunkują zaistnienie międzypodmiotowej przestrzeni dialogicznej. Nadto konstrukcji obu filarów przypisane są dodatkowo wspierające je konstytutywne elementy wzmacniające. Przy filarze oznaczonym jako intersubiektywność dołączone zostały następujące elementy wzmacniające: aprobata, troska, zainteresowanie oraz darzenie szacunkiem i życzliwością współuczestnika dialogu, a przy filarze z nazwą transparentność takie, jak: autentyczność, otwartość i rezygnacja z maski, nienarzucanie poglądów oraz empatyczne współodczuwanie. Owe konstytutywne elementy wzmacniające eksponują nieodzowność przestrzegania *conditio sine qua non* podstawowych reguł dialogowania, bez których niemożliwe jest zaistnienie międzypodmiotowej przestrzeni dialogicznej. Oba filary wsparte są na monumentalnych fundamentach, które konstruuje stan dotychczasowej wiedzy o dialogu oraz zasób doświadczeń w tym zakresie a przede wszystkim w najwyższym stopniu

¹⁷ Encyklopedia PWN <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/intersubiektywnosc;3915177.html>, dostęp: 01.02.2018.

¹⁸ Por. *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/miedzy;2483055.html>, dostęp: 01.02.2018.

sine qua non oblicze kondycji moralnej uczestników dialogu, w tym jakość zajmowanego przez nich miejsca w *universum* antroposfery aksjologicznej, co zilustrowano graficznie (zob. Ryc. 3.).

Ryc. 3. Uwarunkowania międzypodmiotowej przestrzeni dialogicznej *po-między*. Źródło: Koncepcja własna

Właśnie owa ujęta w temacie perspektywa aksjologiczna wyznacza zorientowanie na świat wartości *universum* antroposferycznego i człowieka będącego wartością oraz dokonującego procesów wartościowania jako *homo dialogicus*. Stąd w istocie przypisywana jest tejże perspektywie rola niezwyklej doniosłości, jako że bez takiego zorientowania na kontinuum *sacrum-pro-fanum* zapewne nic w świecie nie miałoby sensu.

Rozpościerająca się pomiędzy podmiotami uczestniczącymi w dialogu i konstruowana przez nich międzypodmiotowa przestrzeń dialogiczna ma charakter dynamiczny nie tylko z racji przemienności pełnionych ról osób dialogujących w zakresie mówienia i słuchania, tudzież przekazywania i przyjmowania udostępniania wiedzy, poglądów, stanowisk, samych siebie. Otóż osoby uczestniczące w dialogu, zaświadczać autentyczne wzajemne bycie dla siebie, konstruują rzeczywiste dialogiczne współbycie/współdziałanie, które nie jest celem, lecz środkiem do współ-bycia, kreują więc wspólnoty w antropogenicznej przestrzeni, zaświadczać o jakości i rezultatach

dialogu oraz samych siebie. Autentyczność (inaczej kongruencja) wyrażająca się zgodnością zachowań z towarzyszącymi im przeżyciami, to na Ryc. 3. jeden z elementów wzmacniających filar transparentności. W swej istocie autentyczność jest wyrazem życia w zgodzie z samym sobą jako przejaw prawdziwości i wiarygodności dla siebie i dla innych oraz przyjmowania odpowiedzialności za całokształt swojego życia. Warunkiem osiągania stanu autentyczności jest niewątpliwie zdolność do podejmowania dialogu wewnętrznego, dialogu z samym sobą, a także ze światem, jak i z innymi. Autentyczny dialog warunkuje wszakże autentyczne spotkanie¹⁹, w toku którego zawiązująca się więź międzypodmiotowa aspiruje do transcendencji za sprawą zwłaszcza uobecniania się wartości najwyższych stanowiących podstawę budowania wzajemnego zaufania²⁰. Osoba autentyczna jest prawdziwa w sensie przejrzystego udostępniania drugiej osobie własnych doświadczeń, zamierzeń, celów. Przy tym, jak odnotowano w kolejnych elementach tego filara, człowiek dialogując skłania się ku otwarciu rezygnując z maski i nie narzucając arbitralnie swoich poglądów. Natomiast czyni starania w zakresie empatycznego współodczuwania uważnie słuchając uczestnika dialogu, którego postrzega jako eksperta w sferze jego własnych przeżyć być może w taki sposób, jak to określa Hans Georg Gadamer, a mianowicie za sprawą wzniesienia się „do wyższej ogólności, która przewyższa nie tylko własną szczególność, ale też szczególność innego”²¹. Podążając wytyczonym tropem owego wzniesienia się do wyższej ogólności trzeba odwołać się do elementów wzmacniających drugi filar wskazujący na intersubiektywność, a mianowicie do wyzbycia się jakichkolwiek uprzedzeń wobec uczestnika dialogu i oprócz nieodzowności aprobowania jego osoby, także wykazywanie troski o niego oraz darzenie go zainteresowaniem, szacunkiem i życzliwością.

Ekspozowany w tekście autentyczny zwrot osób dialogujących ku sobie w toku konstruowania międzypodmiotowej przestrzeni dialogicznej *pomędzy*, ewokuje potencjał dialogu w świecie wartości. Uczestnictwo

¹⁹ Zagadnienie spotkania stanowiło przedmiot zainteresowania w innych opracowaniach, zob. np. U. Ostrowska, *Fenomen w spotkaniu w wychowaniu*, w: „Edukacja” 2007, nr 4 (100), s. 5-19.

²⁰ Por. E. Levinas, *Całość i nieskończoność. Esej o zewnętrzności*, przeł. M. Kowalska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 227 – 240.

²¹ H.G. Gadamer, *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, Wydawnictwo Inter Esse, Kraków 1993, s. 289.

w dialogu będącym fenomenem specyficznie ludzkim ma wymiar etyczny i wyzwała pytania na temat człowieka i jakość jego człowieczeństwa²².

Uwagi podsumowujące

Podjęte w niniejszym tekście rozważania koncentrowały się wokół wielorako złożonej kwestii międzypodmiotowej przestrzeni dialogicznej *pomędzy*, która możliwa jest do zaistnienia – jak to określił M. Buber – za sprawą fundamentalnego aktu ludzkiej egzystencji człowieka z człowiekiem²³. To właśnie w międzypodmiotowej przestrzeni dialogicznej z racji nawiązywania autentycznej relacji interpersonalnej między uczestnikami dialogu konstruuje się droga do poszukiwania prawdy o człowieku, do autentycznego poznawania i rozumienia człowieka oraz oblicza jego człowieczeństwa. Inaczej rzecz ujmując, drogę do poznania człowieka ewidentnie warunkuje nawiązywanie z nim autentycznej interpersonalnej relacji dialogicznej, relacji podmiotowej, wykluczającej jego uprzedmiotowienie, jako że postrzeganie i traktowanie osoby wyłącznie tak jak pozostałych elementów otaczającej rzeczywistości uniemożliwia dociekanie istoty prawdy o istocie ludzkiej. Spoglądanie z perspektywy przeprowadzonych rozważań uwyrażnia, iż konstruowanie międzypodmiotowej przestrzeni dialogicznej *pomędzy* to nie tylko wymiana myśli, tudzież kwestia osiągania konsensu w odniesieniu do rozstrzyganych problemach. Albowiem w obliczu konstruowania międzypodmiotowej przestrzeni dialogicznej występuje zjawisko niejako współ-przynależności osób dialogujących na zasadzie bliskości wobec siebie oraz bliskiej ważności podejmowanej w dialogu problematyki. Owa wspólna przynależność nie konstytuuje się na mocy posiadania, lecz z racji wspólnej przynależności do tej samej przestrzeni koncentrującej się wokół przedmiotu dialogu, w której osoby w nim uczestniczące podmiotowo doświadczają, iż są dla siebie ważne. Wprowadzając w relację dialogową samych siebie osoby dialogujące w różnym stopniu i zakresie uprzystępniają na forum dialogu swoją wiedzę, swoje umiejętności i doświadczenia zaświadczać zarazem jakość miejsca, które zajmują w *universum* antroposfery aksjologicznej. Zarazem czerpiąc z wiedzy i mądrości innych mają szansę rozwijać się i doskonalić wewnętrznie za sprawą kontaktowania się z innymi.

²² Zagadnienie potencjału człowieka w świecie wartości zawarto w innym miejscu, zob. np. U. Ostrowska, *Potencjał dialogu człowieka w wiecie wartości*, w: D. Jankowska, *Emancypacyjny potencjał...*, dz. cyt., s. 30-41.

²³ M. Buber, *Problem...*, dz. cyt., s. 91.

Kończąc, trzeba stwierdzić, że w toku dialogu międzypodmiotowa przestrzeń dialogiczna konstruowana jest za sprawą dzielenia się wiedzą, poglądami, doświadczeniami także wtenczas, kiedy nie we wszystkich kwestiach osoby dialogujące mogą dojść do satysfakcjonującego porozumienia i wówczas, gdy istnieje potrzeba albo wręcz konieczność kontynuacji tego, co nie do końca zostało rozstrzygnięte. Ważne wszakże, iż w toku przedkładania argumentów w dialogu zarysowuje się szansa na poszerzanie własnych horyzontów o poglądy innych, tudzież wyłaniają się możliwości postrzegania swoich racji przez pryzmat odmiennych stanowisk, a także wykraczania poza zakres własnych przeżyć i dostrzeżenia wartościowych aspektów, które wnoszą ubogacająco inni. W tenże sposób *summa summarum* konstruują się podwaliny do kolejnych dialogicznych spotkań.

Bibliografia:

- Amsterdamski S., *Między historią a metodą. Spory o racjonalność nauki*, Biblioteka Myśli Współczesnej, Wydawnictwo: Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1989.
- Bińczycka J., *Między swobodą a przemocą w wychowaniu*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.
- Buber M., *Problem człowieka*, Aletheia Spacja, Warszawa 1993.
- Dąbrowa E. i Jankowska D., *Pedagogika dialogu. Dialog warunkiem rozwoju osobowego i społecznego*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Warszawa 2007.
- Dąbrowa E. i Jankowska D., *Pedagogika dialogu. Dialog w teorii i praktyce edukacyjnej*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Warszawa 2008.
- Dziaczkowska L., *Podmiotowość*, W: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 781-785.
- Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/logos;3933586.html>, dostęp: 01.02.2018.
- Gadamer H. G., *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, Wydawnictwo Inter Esse, Kraków 1993.
- Gara J., *Filozofia dialogu i jej implikacje pedagogiczne*, w: „Pedagogia Christiana” 1/25(2010), s. 137-148.
- Jałowiecki B., Szczepański M.S., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2002.

- Jankowska D. (red.), *Emancypacyjny potencjał dialogu*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Warszawa 2017.
- Jankowska D., Grzelak-Klus M. (red.), *Pedagogika dialogu. Dialog jako droga rozumienia i samorozumienia*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Warszawa 2016.
- Jankowska D. (red.), *Pedagogika dialogu. Nauczyciele dialogu*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Warszawa 2011.
- Jankowska D., (red.), *Pedagogika dialogu. Wokół pedagogii Janusza Korczaka*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Warszawa 2014.
- Kubiak-Szymborska E. (red.), *Podmiotowość w wychowaniu. Między ideą a realnością*, Wydawnictwo WERS, Bydgoszcz 1999.
- Levinas E., *Całość i nieskończoność. Esej o zewnętrznosci*, Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 1998.
- Nowicki A., *Spotkania w rzeczach*, PWN Warszawa 1991.
- Ostrowska U., *Dialog w pedagogicznym badaniu jakościowym*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2000.
- Ostrowska U., *Inkontrologia pedagogiczna*, w: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003, tom II, s. 324-328.
- Ostrowska U., *Fenomen w spotkaniu w wychowaniu*, w: „Edukacja” 2007 nr 4 (100), s. 5-19.
- Ostrowska U., *Dialog w badaniach pedagogicznych – aspekty aksjologiczne*, w: A. Cudowska (red.), *Oblicza dialogu*, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 2008, s. 83-96.
- Ostrowska U., *Potencjał dialogu człowieka w świecie wartości*, w: D. Jankowska, *Emancypacyjny potencjał dialogu*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Warszawa 2017, s. 30-41.
- Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/miedzy;2483055.html>, dostęp: 01.02.2018.
- Śliwerski B., *Wychowanie między przemocą a wolnością*, „Biuletyn Pedagogiczny” Pałacu Młodzieży im. J. Tuwima w Łodzi, 1991 nr 1, s. 6-33.

Inter-subject dialogical space *between* from the axiological perspective

Dialogue since ancient times is multiform linked to men and their world. Contemporary knowledge about dialogue is impressive, inspiringly encouraging further investigation on this subject. The philosophy of the dialogue is situated in the center of discussion of the theme of human subjectivity. The multiple inter-subject dialogical space *between* studied from the axiological perspective conclusively paves the way for a real understanding of man and the quality of his humanity.

Keywords: space, dialogue, inter-subjectivity, *between*, axiological perspective, humanity.

Międzypodmiotowa przestrzeń dialogiczna *pomiędzy* z perspektywy aksjologicznej

Dialog od czasów antycznych wielopostaciowo związany jest z człowiekiem i jego światem. Współczesna wiedza o dialogu jest imponująca, inspirująco zachęcając do dalszych dociekań na ten temat. Filozofia dialogu sytuuje w centrum rozważań temat podmiotowości ludzkiej. Wielorako złożona międzypodmiotowa przestrzeń dialogiczna *pomiędzy* eksplorowana z perspektywy aksjologicznej znacząco wytycza drogę do autentycznego poznawania człowieka oraz jakości jego człowieczeństwa.

Słowa kluczowe: przestrzeń, dialog, międzypodmiotowość, *pomiędzy*, perspektywa aksjologiczna, człowieczeństwo.